

Прокип А.В. Оценивание уровня энергоресурсной зависимости страны.

Предложен подход к оцениванию уровня энергетической независимости страны. Обоснована целесообразность оценивания энергоресурсной зависимости страны в разрезе компаний-поставщиков. Предложены показатели оценивания уровня зависимости страны от поставщиков ресурсов, которые учитывают удельный вес каждого поставщика в энергетическом балансе импортера, риск изменения стоимости ресурсов и политический риск стран-поставщиков.

Ключевые слова: энергетическая безопасность; энергетическая независимость страны; транснациональная компания; политический риск.

Prokip A.V. Evaluation of State Energy Resources Dependency

The method of state energy independence evaluation is suggested. Reasonability of evaluation of state energy dependence taking into account shares of resources supplied by transnational companies was grounded. Evaluation indices of state dependency on resources suppliers including specific gravity of every supplier in energy balance of importers, risk of changes in the value of resources and political risk of countries-suppliers are proposed.

Key words: energy security; state energy independence; transnational company; political risk.

Стаття надійшла 30 жовтня 2012 р.

УДК 390.978:316.422

**О.М. Свінцов,
Г.І. Башнянин, Т.В. Панчишин**

ЗНАННЯ ЯК ВАГОМИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ РЕСУРС ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ЧИННИК ПОСИЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Розкрито економічну сутність категорії «знання» і проаналізовано їх роль у постіндустріальному суспільстві в контексті економічної безпеки. Розглянуто процес трансформації інформації в знання у межах освітнього комплексу. Досліджено вплив людського капіталу на становлення та розвиток економіки знань. Простежено еволюцію освіти як соціального інституту, що дало змогу визначити пріоритетні напрями її розвитку.

Ключові слова: знання, постіндустріальне суспільство, інформація, економічна безпека, людський капітал, економіка знань.

Постановка проблеми. Якщо розглядати суспільство як систему, то це буде відкрита стаціонарна система, яка через метаболізм об-

мінюється із довкіллям енергією та ентропією, встановлюючи рівновагу – гомеостаз між своїми структурними компонентами через антропо-ландшафтну рівновагу, економічну систему тощо. Як відкрита стаціонарна система людське суспільство має властивість еволюціонувати, розвиватися, тобто змінювати рівні існуючого гомеостазу в бік ускладнення – еволюція, чи спрощення – деградація, використовуючи при цьому такі механізми: адаптаційні та біфуркаційні через фактори мінливості, спадковості та відбору. Однією з основних умов розвитку людських спільнот та їх економічної безпеки є властивість примножувати інформаційні знання про об'єктивні закони існування. Знання, ставши ідеально-образними моделями оптимально-доцільної поведінки людини і суспільства у просторі й часі, через трудову діяльність переходять у речовинну форму – реальний приріст вільної енергії. Оскільки соціум – це інтегративна ущільнена система людських взаємин, що регулюється з метою збереження енергії суспільними інститутами, то виробництво, обмін і споживання знань, інформації стає нагальною потребою і вимагає налагодження безперервного процесу рециркуляції інформації між усіма індивідами та групами з метою їх соціальної адаптації до культурного, інституційного розвитку та техногенезу і забезпечення належного рівня економічної безпеки.

Метою статті є дослідження нового інформаційно-енергетичного ресурсу постіндустріальної економіки – знань, виробництвом і відтворенням яких займається освітній комплекс.

Стан дослідження. Важливою підсистемою у структурі механізмів та інституцій постіндустріального суспільства, що забезпечує одержання знань, які є основою економічної безпеки, є освітня система. З огляду на це, чимало праць вітчизняних економістів присвячено дослідженню системи освіти, державному регулюванню освітньої галузі, проблемам підвищення економічної ефективності освіти тощо. Серед них варто назвати роботи Н. Балабанової [1], А. Вифлеємського [2], І. Каленюк [3], В. Кудіна [5], В. Куценко [6], С. Ніколаєнка [7], В. Огнев'юк [8], Дж. Ходсона [10], Н. Хроменкова [12], В. Щетініна [12] та ін. Проте недостатньо вивченими залишаються питання ефективного використання знань у вітчизняній економіці в контексті економічної безпеки.

Виклад основних положень. Набуті, нагромаджені та матеріалізовані у результатах праці знання є інформаційно-енергетичним ресурсом у динамічно-прогресуючій соціоструктурі та ідеально-образною формою буття, що підлягає мімезису як органічний чинник безкінечно створюваної людиною психоінформаційної моделі видимого світу. Мімезис – це запозичення досвіду іноземців, причому, запози-

чення не первісного значення форми, а лише самої форми, в якій діяльне відчуття і розуміння етно-соціального індивіда дає можливість для власної творчості [11, с. 71]. Для унаочнення цього твердження використаємо модель загальної послідовності структурно-функціонального опосередкування у виробничих економічних системах О. Скаленка [9].

Необхідною умовою реалізації мікропроцесуального циклу праці є приріст знань, що збільшує соціально-психологічний потенціал суспільства, зміцнює його економічну безпеку. Отриманий приріст знань дає змогу людині: по-перше, створювати у свідомості нові ідеально-образні моделі; по-друге, свідомо змінювати інтенсивність та напрями потоків речовини та енергії для отримання продуктивного, корисного результату. Апробовані знання кристалізуються та нагромаджуються соціальними інститутами з метою відтворення та поширення у соціумі в просторі і часі. Через посередництво інститутів відбувається циркуляція інформаційно-енергетичного ресурсу в структурних компонентах соціосистеми, його приріст в результаті цілеспрямованої діяльності та уречевлення у технокультурі. Динамічність та щільність соціосистем, ускладнення внутрішніх та зовнішніх структурних зв'язків – все це висуває необхідність та пріоритетність існування банків акумуляції, кристалізації, відтворення та поширення інформації. Йдеться про систему освіти як єдиний дієвий в сучасних умовах фактор соціальної адаптації індивіда до динамічно видозмінюваного світу, створюваного людьми – соціосфери, як чинник зміцнення економічної безпеки держави. Отримавши знання в результаті навчання, індивід стає активним суб'єктом суспільних відносин у всіх сферах соціального життя та насамперед – у сфері економічної діяльності, беручи участь у створенні, обміні, привласненні та споживанні вартостей.

Економічна діяльність індивіда, групи чи суспільства починається з того моменту, коли обумовлено образно-доцільну мету трудового процесу. Трудова діяльність передбачає процес трансформації речовини природи у форму, тожожну образно-доцільній меті, тобто у форму споживної цінності. Уречевлення доцільно-образної мети того чи іншого предмета споживання опосередковується інформацією про принципи, способи і механізми даного уречевлення. Інформація цілковито пронизує процес уречевлення, починаючи з інтуїтивно-чуттєвого виділення пріоритетності тієї чи іншої потреби з переліку інших потреб та логіко-раціонального оформлення послідовності етапів трудового процесу, характеру та ефекту поєднання ідей для досягнення результату. Інформація опосередковує площину людських відносин, де відбуваються акти раціонально-очікуваного відчуження від вже урече-

вленої у вигляді товару образної мети трудового процесу, з одного боку, та емоційно-доцільного рішення привласнення споживчого блага – з іншого. Інформація, що є основою розвитку матеріальної культури суспільства, пов'язаної із розширенням споживацько-естетичної уяви та сукупністю способів пришвидшення трансформації речовини природи відповідно до потреб суспільства, виступає основою формування економічної безпеки держави.

Інформація – умова людських взаємин. Сукупність інформації та способів її опрацювання, що є у розпорядженні суспільства і держави, є інформаційним ресурсом. Наявність суспільних інститутів, які забезпечують механізми акумуляції, канали руху і використання та осередки генерації інформаційно-енергетичного ресурсу, є ключовою ланкою економічної безпеки суспільства. У сучасному постіндустріальному суспільстві системи поширення, зберігання та опрацювання інформації відіграють найважливішу роль, але стратегічне значення мають системи трансформації інформації у знання. Перетворення інформації у знання, її якісна обробка та трансформація відбувається в результаті науково-дослідної діяльності в межах освітнього комплексу, причому акумуляція та кристалізація знань насамперед залежить від системи освіти.

Освітня система тієї чи іншої країни охоплює нагромаджений досвід народу, котрий проявляється у культурних традиціях, моральних цінностях, що передаються від покоління до покоління, будучи об'єднуючим фактором для людей, що приймають колективні рішення. Цей духовний компонент не уречевлений, але відчутний на рівні виробничого колективу, проявляє себе через характер взаємовідносин, цілеспрямованість індивідів на досягнення мети, творчої самореалізації особистості. Саме освітня система формує той дух спільності, що кристалізує волю людей та визначає економічний та соціальний розвиток країни. А тому наявність багатих природних ресурсів далеко не завжди гарантує економічну безпеку. Духовна складова освіти кількісно не вимірюється, але саме вона зумовлює функціональний стан інших складових освітнього потенціалу, наділених кількісними параметрами.

Еволюція освіти як соціального інституту в історії Західної цивілізації пройшла шлях від приватного, переважно альтруїстичного, інтересу доби Античності до граничних меж соціальної та індивідуальної необхідності адаптації та існування у наш час. У Середньовіччі у Західній Європі виникають перші заклади освіти як середовище підготовки кадрів для потреб Католицької Церкви. Історія феодалізму пройшла під знаком емансипації держави від церкви та міста від феодала. Освіта виступає приватною необхідністю верхів і має відносний

зв'язок з економікою через панування натурального господарства, де використовувана енергія додаткового продукту іде на підтримання попередньо встановленої антрополандшафтної рівноваги, а товарне виробництво зорієнтоване на створення продуктів споживання незрівнянно більше, ніж на виробництво засобів виробництва. Через те раз опанований фах, у відсутність інноваційного мотиву, консервує обмежену сукупність знань про певну послідовність трудових операцій у просторі та часі, і немає потреби вміти читати та писати через відсутність економічної інформації як товару. Доба Просвітництва висунула ідею емансипації індивіда від держави. Суспільство уявлялося атомізованим, замість примату політичного договору, що його висували ідеологи державності в період становлення європейських націй, на чільне місце висувалася ідея громадянського суспільства, яке функціонує як ринок, тобто – лібералізм. Це своєрідна концепція повернення природного права, в основі якого лежить економічний інтерес. Таке атомізоване суспільство, через усунення проміжних інституцій обмеження приватного інтересу: цеху, гільдії тощо, на індивідуальному рівні є заслабким, щоб протистояти суспільним інститутам, а тому особистий інтерес можна реалізувати лише врахувавши і задовольнивши особисті інтереси інших атомізованих членів спільноти, використовуючи приватну власність як економічний ресурс. Ідея природного стану як війни всіх проти всіх стає іманентною, набуває форми ринкової конкуренції, а доцільність трансформації докільця із трансцендентальних висот набуває ознак утилітаризму як середовища добування обмеженого економічного ресурсу. Конкуренція капіталів штовхає до перманентного винахідництва і вперше робить економічну інформацію суспільною необхідністю, економіка і освіта все тісніше набувають рис взаємозалежності, а отже – системності.

Індустріалізація виробництва, домінування промислового капіталу над торговим, становлення техносфери як способу соціального буття визначили пріоритетність інформаційного товару – освітньої послуги як передумови будь-якого рівня соціальної адаптації та чинника економічної безпеки. Лібералістська філософія суспільства як ринку (децентралізованого простору економічного обміну) не в змозі змиритися з територіальною обмеженістю у формі національної держави (структуризованого простору політичного суверенітету). Ідея суспільства як ринку має всеохоплюючий, екуменічний характер, підтвердженням чому є процеси міграції капіталів, їх інтернаціоналізація та інституціонування світового простору під назвою глобалізація. Автоматизоване виробництво концентрується в руках великих транснаціональних корпорацій із поступовим звуженням кола зайнятих людських

ресурсів, витіснених інноваційною технікою, переорієнтацією трудових ресурсів із сфери матеріального виробництва у сферу інтелектуально-духовного виробництва, де найбільшою інвестиційною, споживною і міною цінністю виступають інформаційні знання, продуктивність яких має тенденцію перманентно невпинного зростання. Такий стан справ в економіці перетворює інститут освіти в освітній комплекс – відкриту стаціонарну систему, що абсорбує із середовища матеріальні та людські ресурси і продукує вільну енергію, додаткову вартість, інформаційно-ціннісний продукт – освітню послугу.

У сучасній економіці знання як фактор виробництва є основним рушієм економічного розвитку, чинником формування економічної безпеки держави. Відбувається перехід до економіки знань, де знання використовуються для виробництва нових знань. Специфіка виробництва такого ресурсу як знання полягає в тому, що на відміну від традиційних ресурсів, які є обмеженими і при експлуатації кількісно зменшуються, знання при своєму застосуванні кількісно зростають. Цінність знань як ресурсу залежить не від їх рідкості, а від способів та обсягів поширення, що пов'язано з інформатизацією суспільства, розробкою інформаційних технологій тощо.

Знання важко піддаються кількісному виміру. Тут враховуються витрати на виробництво матеріально-конструктивного носія інформації (книга, компакт-диск тощо), тобто витрати стосуються конкретного виробу, а не знань. Цінність самих знань набагато вища, скажімо інтелектуальна цінність програми значно перевищує вартість матеріалу, з якого виготовлено компакт-диск, на якому записана ця програма.

У сучасній економічній теорії під економікою знань розуміють структурний компонент економічної системи, що формує, розповсюджує і матеріалізує знання для забезпечення самозростання та збільшення рівня економічної безпеки, і не лише використовує знання, а й виробляє їх як високотехнологічну продукцію, висококваліфіковані послуги, наукові інновації.

Тому найхарактернішою ознакою економіки знань є перевага у структурі ВВП високотехнологічно-інноваційних галузей (нанотехнологій, безвідходних та екологічно чистих технологій тощо) і сфери особливого типу послуг, які потребують активного використання високоінтелектуальних знань.

В організаційно-технологічному, трудовому аспекті економіка знань – це економіка, основою якої є високопродуктивні, конкурентоспроможні робочі місця, що їх посідають висококваліфіковані, інноваційно орієнтовані працівники. Саме економіка знань впроваджує інформаційні, комунікаційні та інші сучасні прогресивні технології, і за-

вдяки цьому виготовляється високотехнологічна, наукомістка та конкурентоспроможна продукція.

Сучасну економіку знань, як єдину передумову формування безпеки економіки постіндустріального типу, можна сформувати за умов наявності відповідного людського капіталу. Цей тип капіталу, що здатен забезпечувати сучасні конкурентні переваги, значною мірою формується саме у сфері освіти, що й зумовлює як підвищення ролі та значення освітнього комплексу суспільства на сучасному етапі, так і вимагає від освітньої діяльності змін та модернізації відповідно до вимог сьогодення. Серед основних напрямів розвитку освіти, зумовлених світовими тенденціями глобалізації, інтернаціоналізації, формування континентальних та планетарної освітніх систем, вчені виділяють такі:

- фундаменталізація освіти, яка повинна суттєво підвищити її якість;
- випереджувальний характер всієї системи освіти, її спрямованість на вирішення проблем та завдань постіндустріальної цивілізації, на розвиток творчих здібностей людини;
- індивідуалізація навчальної діяльності, що має здійснюватися з урахуванням мінливого характеру ринку праці, потреб, уподобань, особистісних якостей майбутнього фахівця [4, с. 97].

Під поняттям «фундаменталізація» розуміють суттєве підвищення якості освіти і рівня компетентності фахівців шляхом модернізації змісту навчальних дисциплін та науково-методичного забезпечення навчального процесу. Завданням фундаменталізації університетської освіти є створення умов для виховання та формування сучасного наукового мислення, внутрішньої потреби у саморозвитку, самоосвіті упродовж життя людини. Фундаментальні знання – це системоутворювальні, цілісні, глибинні, змістовні, методологічно значимі уявлення про навколишній світ, закономірності його функціонування і розвитку.

Сутність тенденції випереджувального розвитку освіти полягає не лише в тому, щоб забезпечити пріоритетний розвиток системи освіти на тлі інших складових соціально-економічного розвитку, а головне – своєчасно підготувати майбутніх випускників до потреб XXI ст., до розв'язання тих суперечностей, які притаманні світу в умовах глобалізації.

Система освіти випереджувального характеру покликана формувати у молоді нові якості, зокрема: системне наукове мислення, екологічну культуру, інформаційну культуру, творчу активність, толерантність, вміння працювати в команді, високу моральність, вміння працювати на результат. Концепція випереджувальної освіти протилежна до концепції підтримуючої освіти, орієнтованої на вимоги сьогодення.

Випереджувальна освіта орієнтована на майбутнє, на ті умови життя і професійної діяльності, в яких буде перебувати випускник через п'ять–вісім років після вступу до вищого навчального закладу.

Індивідуалізація навчання – це надання можливості тому, хто навчається, самостійно обирати рівень вивчення дисциплін та їх перелік понад нормативні вимоги, що передбачені освітньо-професійною програмою, залежно від особистих цілей, потреб, можливостей.

Вищий навчальний заклад, який прагне мати беззастережні конкурентні переваги на сучасному ринку освітніх послуг, повинен здійснювати свою діяльність з урахуванням сучасних тенденцій розвитку світової освіти, з максимальною орієнтацією на розкриття і розвиток творчого потенціалу студента, на всебічне піклування про його потреби, на формування не тільки високопрофесійного фахівця, а й гармонійно розвиненої особистості. Ринково орієнтована діяльність вищих навчальних закладів, що наповнює змістом поняття «освітній комплекс економіки», із соціально-економічної точки зору – формує інноваційний людський капітал країни, що є ключовим фактором економічної безпеки нації-держави, а з природничо-енергетичної, зпроектованої на суспільство, точки зору – сприяє нагромадженню енергетичного бюджету соціосистеми, що використовується через застосування біфуркаційних механізмів метаболізму до встановлення якісно вищої стадії гомеостазу соціо-економічної системи, тобто до прогресу суспільства і держави шляхом витрат пасіонарної енергії молодих, прогресивних, висококваліфікованих трудових ресурсів у сучасних системах праці.

Висновки. Важливим інформаційно-енергетичним ресурсом у динамічно-прогресуючій соціоструктурі є набуті, нагромаджені та матеріалізовані у результатах праці знання. У постіндустріальному суспільстві важливу роль відіграють системи поширення, зберігання та опрацювання інформації, але стратегічне значення мають системи трансформації інформації у знання. Акумуляція та якість знань передусім залежить від системи освіти. Еволюція освіти як соціального інституту пройшла шлях від приватного інтересу доби Античності до граничних меж соціальної та індивідуальної необхідності адаптації та існування у наш час.

Знання, як ресурс економіки знань, мають такі особливості: здатні кількісно зростати під час використання, їх цінність залежить від способів та обсягів поширення, вони не піддаються кількісному виміру тощо. Сучасну економіку знань, як єдину умову посилення безпеки економіки постіндустріального типу, можна розвинути за умов наявності відповідного людського капіталу. Він формується здебільшого завдяки освіті, пріоритетними напрями розвитку якої є: її фундамента-

лізація, випереджувальний характер системи освіти, індивідуалізація навчальної діяльності.

1. Балабанова Н. Суспільство знань та інновацій: шлях до майбутнього України / Н. Балабанова. – К.: Арістей, 2005. – 104 с.
2. Вифлеемский А. Роль образовательного комплекса в постиндустриальном обществе / А. Вифлеемский // Вопросы экономики. – 2001. – № 8. – С. 115–121.
3. Каленюк І.С. Економіка освіти / І.С. Каленюк. – К.: Знання України, 2005. – 316 с.
4. Колот А.М. Фундаменталізація та індивідуалізація економічної освіти як провідні тенденції її розвитку / А.М. Колот // Економічна теорія. – 2006. – № 1. – С. 94–107.
5. Кудін В.О. Освіта в інформаційному суспільстві / В.О. Кудін. – К.: Республіка, 1998. – 152 с.
6. Куценко В. Освітній потенціал сталого розвитку економіки / В. Куценко, І. Кінаш // Економіка України. – 2002. – № 4. – С. 94.
7. Ніколаєнко С.М. Стратегія розвитку освіти України: початок ХХІ століття / С.М. Ніколаєнко. – К.: Знання, 2006. – 253 с.
8. Огнев'юк В.О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку / В. О. Огнев'юк. – К.: Знання України, 2003. – 448 с.
9. Скаленко О. Глобальні резерви поступу / О. Скаленко. – К.: Основи, 2000. – 394 с.
10. Ходсон Дж. Социально-экономические последствия прогресса знаний и нарастания сложности / Дж. Ходсон // Вопросы экономики. – 2001. – № 8. – С. 32.
11. Шпенглер О. Закат Европы: Почерки морфологи мировой истории: Всемирно-исторические перспективы: в 2 т. / О. Шпенглер. – Т. 2. – Мн.: ООО «Попурри», 1999. – 720 с.
12. Щетинин В.П. Экономика образования: Уч. пособие / В.П. Щетинин, Н.А. Хроменков, Б.С. Рябушкин. – М.: Российское педагогическое агентство, 1998. – 306 с.

Свинцов А.Н., Башнянин Г.И., Панчишин Т.В. Знание как весомый экономический ресурс постиндустриального общества и фактор усиления экономической безопасности государства.

Раскрыта экономическая сущность категории «знания» и проанализирована их роль в постиндустриальном обществе в контексте экономической безопасности. Рассмотрен процесс трансформации информации в знание в пределах образовательного комплекса. Исследовано влияние человеческого капитала на становление и развитие экономики знаний. Прослежено эволюцию образования как социального института, что дало возможность определить приоритетные направления ее развития.

Ключевые слова: знание, постиндустриальное общество, информация, экономическая безопасность, человеческий капитал, экономика знаний.

Svintsov O.M., Bashnyanyn G.I., Panchyshyn T.V. Knowledge as an important economic resource of postindustrial society and a factor of economic security of the state

The economic essence of the category «knowledge» is revealed and its role in postindustrial society is analyzed in the context of economic security. The process of transforming information into knowledge within the educational complex is considered. The influence of human capital on the formation and development of knowledge economy is explored. The evolution of education as a social institution is traced, allowing us to determine the priority directions of its development.

Key words: knowledge, postindustrial society, information, economic security, human capital, knowledge economy.

Стаття надійшла 9 листопада 2012 р.

УДК 343.13

Л.М. Томаневич

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ: СИСТЕМНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналізуються основні загрози економічній безпеці держави, досліджуються тенденції, закономірності, фактори і умови функціонування сталого розвитку регіональних систем.

Ключові слова: економічна система, економічна безпека, національна економіка, інтеграція, глобалізація, фінансові ресурси, спекулятивний капітал, стабільність, стійкість.

Постановка проблеми. Забезпечення безпеки держави, суспільства, особи, набуває особливого значення для будь-якої людської спільноти у зв'язку з необхідністю попередження та ліквідацією загроз і небезпек, які здатні позбавити людей матеріальних і духовних цінностей, призвести до різкого падіння рівня життя, розшарування і люмпенізації суспільства, загострюють тим самим соціальні протиріччя та конфлікти. Як наслідок, після світової фінансово-економічної кризи проблема безпеки набула особливої актуальності та нового виміру для більшості країн світу й зокрема посттоталітарних держав, у тому числі й для України. Отже, питання безпеки є глобальними і вимагають наукового опрацювання, раціональних підходів та адекватного розуміння сутності економічної безпеки як важливої складової системи національної безпеки.

Стан дослідження. Проблеми економічної безпеки держави досліджували такі вітчизняні зарубіжні вчені, як Г.Я. Аніловська,